

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗКРИТТЯ ЕКСТРЕМУМІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

© Брездень В., 2017

Багатомірність дослідницького процесу загалом виражається в наявності багатьох напрямів або ліній у дослідженні того або іншого явища дійсності. Такі лінії є елементами сукупності творчого процесу, тобто такого, що здійснюється, з-поміж іншого, шляхом аналізу системи знань, яка існує у певній галузі науки.

Екстремуми у професійній діяльності юриста належать до числа складних системних об'єктів дослідження. Їхня складність, багатоаспектність і соціальний характер передбачають необхідність комплексного, всебічного вивчення. Дослідницька стратегія, покладена в основу комплексного підходу, передусім, ґрунтується на таких методологічних принципах: формулювання загальної теоретичної концепції; розробка наскрізних понять і категорій, що забезпечують єдність підходу до об'єкта дослідження.

Ключові слова: методологія; філософія права; юрист; деформація професійної свідомості юриста; професійна діяльність юриста.

Владимир Брездень

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАСКРЫТИЮ ЭКСТРЕМУМОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЮРИСТА

Многомерность исследовательского процесса в целом выражается в наличии многих направлений или линий в исследовании того или иного явления действительности. Такие линии являются элементами совокупности творческого процесса, то есть такого, которое осуществляется, среди прочего путем анализа системы знаний, которая существует в определенной области науки.

Экстремумы в профессиональной деятельности юриста относятся к числу сложных системных объектов исследования. Их сложность, многоаспектность и социальный характер предусматривают необходимость комплексного, всестороннего изучения. Исследовательская стратегия, положенная в основу комплексного подхода, прежде всего, основывается на таких методологических принципах: формулировка общей теоретической концепции; разработка сквозных понятий и категорий, которые обеспечивают единство подхода к объекту исследования.

Ключевые слова: методология; философия права; юрист; деформация профессионального сознания юриста; профессиональная деятельность юриста.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DISCLOSURE EXTREMES IN PROFESSIONAL LAWYER'S ACTIVITIES

The multidimensionality of the research process as a whole, expressed in the presence of many directions or lines in the research of that or other phenomenon of reality. These lines are part of the totality of creative process, is one that is carried out, among other things, by analyzing the system of knowledge that exists in a particular field of science.

Extremes in professional activities of a lawyer are among the complex system observations. Their complexity and multidimensional social nature requires an integrated, comprehensive study. The research strategy is the basis for a comprehensive approach, primarily based on the following methodological principles: the formulation of general theoretical conception; development of cross-cutting concepts and categories that provide unity of approach to the object of study.

Key words: methodology; philosophy of law; lawyer; deformation of professional lawyer's consciousness; professional activities of lawyer.

Постановка проблеми. На нашу думку, філософсько-правове дослідження екстремумів у професійній діяльності юриста необхідно, передусім, проводити, спираючись на методологію філософії права. Філософія права відображає феномени і реального, й ідеального характеру, і тому методи її пізнання також можуть поділятися на ідеальні й реальні. До ідеальних належить філософсько-правова рефлексія (ґрунтується на здатності суб'єкта правосвідомості до філософського самоаналізу, до дослідження своїх відносин з правовою реальністю). Зокрема, якщо сферу предмета філософії коротко можна визначити терміном "підстави", то сферу її методу – саме терміном "рефлексія" або "критика". Рефлексію в сучасному гуманітарному знанні розуміють як аналіз власних думок і переживань; міркування, сповнене сумнівів. Окремі науки, також юриспруденція, за своїм методом догматичні, тобто не займаються критичною перевіркою своїх основ, філософія ж за своєю природою критична, вона постійно оцінює свої підстави. Така оцінка і є філософською рефлексією. Більше того, саме рефлексивний характер філософії права зумовлює те, що проблема її предмета виявляється одним із центральних питань цієї дисципліни. Тому рефлексію можна назвати найважливішою особливістю методу сучасної філософії й філософії права.

Аналіз дослідження проблеми. Сьогодні в суспільстві доволі гостро стоїть питання реформування судової, правоохоронної, правозахисної систем, що є полем юридичної діяльності. З огляду на це особливої актуальності набуває філософсько-правове дослідження екстремумів у професійній діяльності юриста, що покликане з'ясувати глибинні причини, які спонукають юриста перебувати в межах одного з екстремумів, адже вони, насамперед, криються в його особистості.

Соціальним призначенням юристів у суспільстві займаються вчені у галузі права, держави, соціології, політології, а також філософії, зокрема філософії права. Серед них С. С. Алексєєв, В. С. Бабкін, Т. З. Гарасимів, В. В. Головченко, А. А. Козловський, М. І. Козюбра, М. В. Костицький, В. Сокурєнко, В. Горшенєв, С. Сливка, О. Скакун, С. Гусарєв та інші. Є достатня кількість наукових статей, монографій та дисертаційних досліджень.

Мета статті – з'ясувати методологічні підходи до розкриття екстремумів у професійній діяльності юриста.

Виклад основного матеріалу. Кожен об'єкт або явище володіє цілим комплексом категоріальних характеристик: якістю, що виражається у його властивостях, кількістю, складом, структурою, поведінкою, різноманітними формами зовнішнього прояву, тим або іншим способом взаємодії з іншими об'єктами або явищами, специфічною для нього генезою тощо. Натомість, самі лінії пошукового процесу становлять сукупність пізнавальних дій, спрямованих на дослідження будь-якого одного з цих аспектів, і результатів цих дій. З огляду на це об'єкт розгалужується різноманітними лініями. Отже, сам досліджуваний об'єкт завдяки своїй багатовимірності по суті передбачає виникнення декількох напрямів його пізнання, що стає передумовою розвитку діалогу у пізнавальному процесі [5, с. 379] або своєрідної наукової дискусії.

Однак, на нашу думку, філософсько-правове дослідження екстремумів у професійній діяльності юриста необхідно, передусім, проводити, спираючись на методологію філософії права. Філософія права відображає феномени і реального, й ідеального характеру, і тому методи її пізнання також можуть поділятися на ідеальні й реальні. До ідеальних належить філософсько-правова рефлексія (ґрунтується на здатності суб'єкта правосвідомості до філософського самоаналізу, до дослідження своїх відносин з правовою реальністю). Наприклад, якщо сферу предмета філософії коротко можна визначити терміном "підстави", то сферу її методу – саме терміном "рефлексія" або "критика". Рефлексія в сучасному гуманітарному знанні – аналіз власних думок і переживань; міркування, сповнене сумнівів. Деякі науки, зокрема юриспруденція, за своїм методом догматичні, тобто не займаються критичною перевіркою своїх основ, філософія ж за своєю природою критична, вона постійно оцінює свої підстави. Така оцінка і є філософською рефлексією. Більше того, саме рефлексивний характер філософії права зумовлює те, що проблема її предмета виявляється одним із центральних питань цієї дисципліни. Тому рефлексію можна назвати найважливішою особливістю методу сучасної філософії й філософії права.

Методологія філософії права – це систематизована сукупність концептуальних ідей, загальнонаукових, конкретно-наукових, спеціально-юридичних методів, парадигм дослідження предмета філософії права, а також теоретичний аналіз (рефлексія) закономірностей застосування цих знань [1].

Очевидно, правова методологія є не окремою наукою, а певною галуззю знання, що перебуває на перетині методології як науки про методи й юридичних наук, причому вона нерозривно пов'язана і з методологією, і з юриспруденцією [3, с. 32–36].

Методологія філософії права є систематизованою сукупністю пізнавальних засобів, що дають змогу досліджувати багатогранну правову реальність в її різноманітних зв'язках з іншими сферами суспільного життя, а також теоретичний аналіз цих засобів. Узагальненим вираженням такої системи є різні типи праворозуміння чи способи осмислення права, методологічні парадигми, що володіють цілісністю світоглядно-сміслового змісту права і його обґрунтування. У такому підході найбільшою мірою реалізується методологічна функція філософії права.

Отже, у межах методології можна виділити два рівні: науковий (сукупність методів) і філософсько-правовий (є системою світоглядно-методологічних ідей і принципів, які об'єктивуються в певному способі осмислення права (типи праворозуміння)).

Залежно від того, як філософія права інтерпретує правову реальність, виділяють такі філософські концепції права:

а) філософсько-правовий ідеалізм (представники цієї концепції вважають, що правова реальність є породженням Духу (Ф. Аквінський, Г. Гегель);

б) філософсько-правовий матеріалізм (виражає протилежну точку зору й обґрунтовує вторинність права як відображених у суспільній свідомості матеріальних відносин між людьми (Ш. Монтеск'є, Т. Гоббс, К. Маркс));

в) філософсько-правовий раціоналізм (обґрунтовує положення про те, що знання є засадничою складовою правової реальності й головною умовою існування права (Сократ, Б. Спіноза, І. Кант));

г) філософсько-правовий ірраціоналізм (вважає, що правова реальність формується й існує на підставі дораціональних феноменів (Ф. Ніцше, Е. Дюркгейм);

д) філософсько-правовий позитивізм (розглядає правову реальність як сукупність одиничних фактів, а право – як сукупність норм (О. Конт, Дж. Остін, Г. Кельзен);

е) філософсько-правовий лібералізм (проголошує як основи права ліберальні цінності (Ж.-Ж. Руссо, Б. Н. Чичерін)).

Різноманіття філософсько-правових концепцій зумовлене й різницею основних видів права: природного, позитивного й гуманістичного. Зрештою, філософський аналіз правової реальності розпочався з розмежування права на природне й позитивне.

Серед різних типів праворозуміння основними вважаються правовий позитивізм (теорії природного права) [20, с. 38–46].

Водночас, слід зауважити, що складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми призводять до необхідності вивчення її у системі координат, що задається різними рівнями методології науки [21, с. 56].

Відповідно до визначення, наведеного О. М. Новіковим та Д. О. Новіковим [13], методологія – це вчення про організацію діяльності. Якщо виходити із класифікації діяльності за цільовою спрямованістю: гра – вчення – труд [8], то, відповідно, може йтися про:

- методологію ігрової діяльності (маючи на увазі, передусім, дитячу гру);
- методологію навчальної діяльності;
- методологію трудової, професійної діяльності.

Своєю чергою, професійну діяльність можна поділити на:

- практичну діяльність, і в сфері матеріального, і в сфері духовного виробництва;
- специфічні форми професійної діяльності: філософія, наука, мистецтво, релігія [19].

Відповідно це: філософська діяльність, наукова діяльність; художня діяльність, релігійна діяльність.

Сьогодні в науковій літературі порівняно широко розглянута:

- методологія наукової діяльності (методологія наукового дослідження) [10];
- загальна методологія практичної діяльності [13] і методологія приватного виду практичної діяльності – управлінської (методологія управління) [14]. В рамках підходів загальної методології за аналогією з методологією управлінської діяльності можна вибудовувати методологію інших видів практичної діяльності – педагогічної, медичної, юридичної тощо;
- методологія навчальної діяльності [11], а також основи методології художньої діяльності [12] і методологія ігрової діяльності [9].

Саме поняття “методологія” (від грец. μέθοδος – правильний, вірний шлях, шлях дослідження) неоднозначно розуміється в сучасній науці.

У широкому розумінні слова методологія – це теорія людської діяльності, “це діяльність пізнання, мислення або, якщо говорити точніше, вся діяльність людства, включаючи сюди не лише власне пізнання, але й виробництво. Можна сказати, що методологія ... є теорія людської діяльності” [22, с. 6]. У вузькому розумінні слова під методологією розуміють сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження [15, с. 5–6]. Саме таке ставлення до методології переважає, наприклад, у зарубіжній (американській і взагалі англомовній) науковій літературі.

Своєрідним компромісом між надто широким і надто вузьким розумінням методології як шляху пізнання виступає багаторівневий підхід, коли розрізняються: найзагальніші методи наукового пізнання – аналіз і синтез, сходження від абстрактного до конкретного тощо (філософська методологія); загальні для багатьох наук, міждисциплінарні методи пізнання – системний та організаційний аналіз, кібернетичний, синергетичний підходи тощо (загальнонаукова методологія); теорія і методи конкретної науки, галузі знань; методика, сукупність операцій і процедур, що застосовуються в конкретних дослідженнях [2, с. 40].

На нашу думку, будь-яка методологія полягає в тому, щоб чітко визначити такі методи дослідження соціальних явищ, які, по-перше, відповідають самому об'єкту дослідження, тобто адекватні природі самого досліджуваного явища, а, по-друге, дають теоретичне уявлення про систему методів дослідження конкретного явища, що треба сприймати як теорію, звернену до практики дослідження. При цьому методологію не можна розглядати тільки як науково-

дослідницький інструментарій. Методологія – це, перш за все, теоретичне уявлення про саме явище й про можливості його вивчення з метою практичного вдосконалення, без чого жодне практичне вдосконалення соціальної практики не має сенсу, а реформування буде щонайменше неефективним, якщо не шкідливим.

Методологія – вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності – має чотирирівневу структуру. Нині розрізняють фундаментальні, загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію, конкретнонаукові принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань.

Філософська, або фундаментальна, методологія є вищим рівнем методології науки, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності [21, с. 57].

Не заглиблюючись у розкриття поняття і предмета методології, зазначимо однак деякі принципи наукового пізнання, що, на нашу думку, є доволі суттєвими чинниками для кращого розуміння філософсько-правової природи екстремумів у професійній діяльності юриста.

Фундаментальні принципи ґрунтуються на узагальнюючих, філософських положеннях, що відображають найсуттєвіші властивості об'єктивної дійсності та свідомості з урахуванням досвіду, набутого в процесі пізнавальної діяльності людини. До них, зокрема, належить принцип діалектики, що відображає взаємозумовлений і суперечливий розвиток явищ дійсності.

Діалектична логіка пізнання стала універсальним інструментом для всіх наук, вивчаючи будь-які проблеми пізнання і практики.

Діалектика як метод пізнання природи, суспільства і мислення, розглянута в єдності з логікою і теорією пізнання, є фундаментальним науковим принципом дослідження багатопланової та суперечливої дійсності в усіх її проявах. Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечливість між сутністю і явищем, змістом і формою, дотримати об'єктивність при оцінюванні дійсності. Досвід і факти виступають джерелом, основою пізнання дійсності, а практика – критерієм істинності теорії. Діалектика як фундаментальний принцип і метод пізнання має величезну пояснювальну силу. Однак вона не підмінює конкретно наукові методи, пов'язані зі специфікою досліджуваної сфери. Діалектика виявляється в них і реалізується через них відповідно до вимог спадкоємності та непротиріччя в методології [21, с. 58].

Принцип універсальності законів світобудови. Розвиток науки загалом характеризується єдністю протилежних тенденцій – диференціації та інтеграції наукових знань. Провідними на сучасному етапі виступають інтеграційні процеси, що передбачають необхідність об'єднання досліджень неживої і живої природи та суспільства, вивчення їх з точки зору універсальних законів світобудови. При цьому основні закономірності соціального буття (включаючи професійну юридичну діяльність як соціальний феномен) виступають як інобуття загальних закономірностей саморуху (самоорганізації) матерії, світу, світобудови, як модифікація їх фундаментальних властивостей [7, с. 135–154]. Для екстремумів у професійній діяльності юриста цей принцип означає необхідність поглянути на них із більш широких позицій, переборюючи антропоцентризм і аксіологізм (ціннісний підхід щодо предмета дослідження).

Загальнонаукова методологія використовується в усіх або в більшості наук, оскільки будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, але й методологічний зміст, спричиняє критичний перегляд прийнятого досі понятійного апарату, чинників, передумов і підходів щодо інтерпретації матеріалу, що вивчається [21, с. 59].

Принцип універсальності загальнонаукових методів пізнання дійсності. На підставі принципу універсальності законів світобудови, можна припустити універсальність загальнонаукових методів пізнання дійсності, включаючи професійну діяльність юриста.

Це означає можливість застосовувати під час дослідження екстремумів у професійній діяльності юриста у філософсько-правовому вимірі, не лише системного, історичного, термінологічного, функціонального, когнітивного аналізу, моделювання тощо, але й синергетики, теорії хаосу, теорії катастроф та інших сучасних загальнонаукових концепцій.

Принцип відносності знань (релятивізм). Будь-яке знання про будь-який предмет дійсності відносне, неповне, обмежене.

Ніколи не можна досягти повного і кінцевого знання про досліджуваний об'єкт. Це пов'язано, насамперед, із тим, що всі об'єкти дійсності перебувають у постійній зміні. І “фактично не існує ні пропозицій, ні слів зі значенням, котрі були б незалежні від обставин проголошення” [18, с. 321]. Відомий учений К. Поппер з цього приводу зазначав, що “... наукові результати “відносні” ... лише постільки, оскільки вони є результатами відповідної стадії наукового розвитку і підлягають зміні в ході наукового прогресу” [16, с. 255–256].

Отже, зважаючи на викладене вище, можемо зазначити, що такий постулат: єдність людини зі світом є даністю, слід сприймати як філософську істину. До того ж такою, що від неї не вдається відволіктися в межах будь-якого скільки-небудь теоретично вивершеного і послідовного розгляду людини чи світу – онтологічного, гносеологічного, логіко-методологічного чи антропологічного. У кожному з означених аспектів відношення “людина – світ” сторони, які задають одна одну. Тому людина постає нічим іншим, як людиною у світі (у природі, серед інших людей, у соціумі), а світ натомість отримує свою визначеність у межах того, що і як робить чи може зробити людина у світі. Вона постає суверенною у своїй самостійності, лише визначившись відносно світу. А про світ не можна сказати нічого конкретного поза межами того, наскільки він “сприйнятий” людиною.

Будучи даністю, єдність людини зі світом – аксіома, тому дослідження та аналіз цієї єдності має на меті не її встановлення чи обґрунтування, а хіба що поглиблення уявлень про неї (у нашому випадку, людину, яка обирає своєю професією юридичну діяльність). Йдеться про міру фундаментальності, її прояви та еволюцію в межах конкретних форм відношення людини й світу – практичного, теоретичного, духовно-прагматичного тощо. Якраз одвічність, незумовленість, субстанціональність єдності людини зі світом, згармонізованість її з оточенням дає змогу використовувати цю єдність як принцип і основу, на яких вибудовується трактування численних гносеологічних, логіко-методологічних, соціологічних та інших проблем буття й діяльності людини.

Тож необхідним стає і звернення до екзистенційних глибин людського буття, і до соціокультурного поля, простору, в якому і на підґрунті якого, це буття здійснюється. Як істоти духовній, людині за її природою властиві три основні форми буття – дух (почуття), розум (мислення та інтелект) і воля (діяння). Саме інтелектуальні здібності людини, форми їх представлення, основні закономірності формування та функціонування становлять у широкому сенсі один із проявів духовної культури, що охоплює світ культури загалом, штучно створений, принципово відмінний від світу природи. Усе, що пов'язане з культурою, стосується сфери людського буття, оскільки лише людина, маючи змогу втручатися в докільля, використовуючи його, творить те, що змінює світ, що стає цивілізаційним поступом, стає так би мовити надбанням людства. Саме тому слід визнати слушною філософську дефініцію “культура – це система життєвих сенсів суб'єкта (особи, групи, спільноти), що реалізується у засобах і результатах його діяльності. У кожному акті та результаті людської діяльності, поряд з іншими, обов'язковим є культурний контекст” [6, с. 356].

Враховуючи це, будь-який соціальний феномен доцільно розглядати, аналізувати, оцінювати в певному культурному просторі, адже культура за своєю суттю метафізична, тобто пов'язана зі світом вищих, абсолютних смислів і сутностей. Також культура символічна, оскільки прагне доносити до людини ці абсолютні смисли за допомогою зримих форм. Однією з таких форм цілком можна вважати досліджуваний соціально-культурний феномен. Саме в ньому виявляються в невичерпній багатомірності єднання людини зі світом, яке знайшло своє відображення у декларуванні людини як вищої соціальної цінності в індивідуальній та суспільній правовій свідомості. Таке усвідомлення здебільшого залежить від того, що вкладається в поняття “цінність”, у чому його сутність, значущість, якою можна вдовольнити уявлення про незмінне, істотно-об'єктивне значення, що має абсолютну ідентичність. У цьому контексті розглядаємо цінність як суттєве, значуще для людини (соціальної спільноти) явище у предметному та ідеальному світі, якісна характеристика якого визначається рівнем задоволення потреб й інтересів людей.

Академік права О. Д. Крупчан, посилаючись на філософа К. Лисовенка, зазначає, що: “Цінність – це поняття, що закріплює в свідомості суспільно необхідний спосіб буття та виражає

позитивну значущість природних і соціальних явищ для існування та еволюційного розвитку суспільства, об'єктивно необхідних для задоволення потреб і здійснення функціонування та діяльності кожної людини" [4, с. 137]. В ієрархії цінностей, де розрізняються вищий і нижчий рівні, саме до останнього можна віднести, поряд із значною кількістю цінностей так званого повсякденного попиту і повсякденного побуту, що мають здебільшого матеріально-речовий характер, і духовні цінності загальнонародного і загальнолюдського значення. Їхнім змістовим наповненням і вираженням є уявлення про справедливість, свободу, про права та обов'язки людей, про дружбу, довіру, взаємодопомогу. У цих цінностях відображаються самоствердження і самореалізація індивідуума, особистості, гідність, моральність, особисті якості – чесність, хоробрість, вірність, доброта тощо.

Визначаючи методологічне підґрунтя для дослідження екстремумів у професійній діяльності юриста, необхідно звернути увагу на характеристику таких структурних елементів професійної діяльності юриста як: образне мислення юриста, "образ юриста" і його редуцціоністські напрями, модель юриста, особливості формування професійної культури та комунікативної майбутніх юристів, особливості діяльності юриста, розкрити поняття екстремумів у професійній діяльності юриста через його компоненти – граничні наслідки, службова діяльність тощо.

У контексті екстремумів у професійній діяльності юриста необхідно пам'ятати, що об'єктом діяльності представників юридичної професії є відносини між людьми, з їхніми проблемними інтересами, потребами, правами та обов'язками. Доволі часто такий вид діяльності пов'язаний із втручанням в особисте життя людини, а також з обмеженням їхніх прав, прийняттям рішень, що мають вплив на подальшу долю людини.

Діяльність правознавців нерідко здійснюється в конфліктних умовах, особливо коли це співробітники оперативного-розшукових підрозділів, слідчі, прокурори, судді, адвокати та ін. Саме вони уповноважені суспільством відповідно до законодавства на врегулювання соціальних та міжособистісних конфліктів (розгляд кримінальних справ, вирішення майнових суперечностей та напружених сімейних відносин тощо).

Водночас, професійна діяльність юридичних консультантів, нотаріусів та адвокатів є суспільно необхідною, а діяльність суддів, прокурорів та слідчих має державну значущість. Ці категорії осіб як представники влади виконують владні повноваження з метою захисту прав та інтересів громадян, суспільства і держави від антисуспільних дій, а також урегулювання соціальних та міжособистісних конфліктів. Під час спілкування з іншими людьми вони уповноважені представляти державну владу й уособлюють її. Необхідність надання представникам правових професій не лише юридичної та моральної санкції для здійснення діяльності у сфері охорони й захисту прав людини та громадянина з використанням владних повноважень, покладає на них відповідальність за дотримання принципу законності, меж допустимої поведінки, пов'язаної з здійсненням службових обов'язків. У двох згаданих випадках маємо на увазі моральні вимоги до поведінки цих осіб.

Закон у низці випадків прямо визначає державний характер рішень, які приймають представники юридичної професії. Передусім, це норми процесуального характеру, зокрема кримінально-процесуальні, які детально та послідовно визначають особливості здійснення службової діяльності суддів, слідчих, прокурорів та інших працівників правоохоронних органів. Діяльність та рішення цих осіб, за змістом та формою (буквою і духом) повинні відповідати законодавчим положенням та моральним вимогам суспільства. Дії таких посадових осіб спрямовані на охорону авторитету державної влади, її органів та їхніх представників, які мають уособлювати високу моральну й правову свідомість, бути взірцем моральної та позитивної правової поведінки.

Окрім того, сучасне українське суспільство переживає динамічні трансформаційні процеси, які торкаються багатьох сфер людської діяльності, і правоохоронної, і правозастосовної. Інтенсивність модернізаційних процесів інколи має конфліктний характер, а нормативно-правова база (накази, розпорядження, інструкції, статuti тощо) в окремих випадках регулює діяльність представників юридичних професій лише в загальних рисах. Трагування підзаконних актів доволі часто здійснює безпосередній керівник службового колективу, а іноді і сам виконавець. Службово-

правові документи в деяких випадках не передбачають чітких визначених рішення для нестандартних ситуацій, подій, а тим більше екстремальних, а лише визначають межі, в яких ці дії мають виконуватись або прийматися відповідні рішення. Втім, такі межі досить часто бувають надто широкими. За таких обставин, юристи змушені діяти, хоча й у межах передбачених законом, однак за власним переконаннями, розсудом або правилами “корпоративної” поведінки. Прийняття оптимального рішення у певній ситуації залежить від рівня моралі та професійної культури виконавця.

Особливо необхідно підкреслити, професійні екстремуми не повинні виходити за межі природного права та етнічних потреб, що здебільшого відповідає загальним вимогам чинного законодавства, позитивного права.

Використовуючи дослідження інших науковців у галузі природного права, вважаємо, що природне право відображає інтереси суспільства і задовольняє етнічні потреби, що відповідає онтологічним засадам. На нашу думку, етнічні потреби полягають у правовому захисті свободної волі людини. Етноспецифіка цього захисту вимагає національних інтересів у правовій культурі юриста, його професійної етики та поваги до національного (позитивного) права. Етноспецифіка поведінки юриста в межах норм природного права дозволяє йому “утримувати” професійні екстремуми у правовому полі та успішно вирішувати їх правовими засобами.

Тож джерела природного права є у самій природі, у природі людини, у людському суспільстві. “Властивості людської природи, – зазначає С. С. Сливка, – є виразниками природних законів, які накладають на людину обов’язки, визначають орієнтири її поведінки, котрі можна назвати правомірною поведінкою у природно-правовому просторі. Через природне право людина усвідомлює закони самої Природи, у яких приховано всю природну силу – гаранта універсального природного порядку. Природне право – це антропоцентрична частина законів Всесвіту і тому збігається з інтересами людини” [17, с. 5]. Як головний суб’єкт природного права, людина повинна дотримуватися його норм, адже покликана жити за законами природи. Тож, як вважає учений, “природний закон ніби генетично закладений у людині і пов’язаний з її природним... станом...” [17, с. 6]. І тому саме “природне право відповідає розумній сутності людини. Природне право – царина справедливості, добра і правди, що визначають (повинні визначати) поведінку індивідів” [17, с. 5].

Професійна діяльність представників правових професій, передусім, ґрунтується на загальноприйнятих моральних та морально-правових засадах, з-поміж яких гуманізм, справедливість, законність, патріотизм, незалежність, гласність тощо. Моральні засади є світоглядними орієнтирами моральної свідомості, які виражають її вимоги в найзагальнішому сталому варіанті. Вони становлять основний зміст морального аспекту діяльності та моральних відносин і є стратегією моральної поведінки людини та суспільних груп. Моральні засади об’єднали в собі моральні положення у відповідній сфері життя суспільства чи діяльності та формують основу сталої поведінки особи. Вони є загальними для усього суспільства, а особливо важливими – для працівників судоустрою, органів прокуратури, поліції, юстиції тощо.

У сучасних ринкових відносин, демократично розвинутого суспільства деонтологічний підхід, включаючи його методологічні та теоретичні конструкції, не відповідають вимогам сьогодення, особливостям трансформації вітчизняного суспільства, практиці реформування судових та правоохоронних органів. Як відомо, моральний аспект ринкової системи відносин обґрунтовано з урахуванням положень утилітаристської етики з її телеологічною методологією, у якій моральна автономія особистості не заперечується, а тільки дещо обмежена, виходячи з принципів доцільності та корисності. На цьому методологічному підході ґрунтується сучасна вітчизняна етична та правнича наукова думка, які передбачають вивчення етичної літературної спадщини та сучасної публіцистики, конкретних юридичних справ, здійснення соціологічних опитувань громадян та представників правоохоронних і правозастосовних органів для аналізу реальної практики ситуації у правничій сфері, тенденцій ймовірних деформацій професійної свідомості працівників юридичної діяльності.

У сучасному світі невпинно зростає кількість правових спорів, обумовлених конфліктом інтересів людей, натомість саме юридична практика покликана вирішувати ці конфліктні ситуації.

У своїй повсякденній професійній діяльності юристи мають справи з найважливішими правами та інтересами людей, їхніми благами, а іноді й долями. У таких категорій правників, як: судді, прокурори, слідчі, адвокати та інших представників юридичного фаху все це породжує виникнення моральної відповідальності за результати власної діяльності, а також вимагає від них специфічних моральних, психологічних та вольових якостей. Необхідно враховувати також і той факт, що до правників, які здійснюють правоохоронну та правозастосовну діяльність і наділені владними повноваженнями, передбачені високі моральні вимоги як до представників держави, як носіїв владних повноважень та охоронців закону.

Висновки. Законність і правопорядок – це два основні надбання сучасного соціуму, без яких він не може ефективно функціонувати та розвиватися. У функціонуванні режиму законності зацікавлені всі учасники суспільних відносин, однак відповідальність за дотримання високого рівня законності та правопорядку в державі несуть насамперед правоохоронці. Норми моралі та високий рівень культури для юриста мають провідне значення, адже з цією професією пов'язані уявлення про функціонування таких морально-правових принципів, як справедливість, гуманізм, об'єктивність, законність тощо, без яких неможлива побудова демократичного, правового, гуманного та соціально орієнтованого суспільства.

Натомість історичний розвиток людства демонструє те, що права людини доволі часто зневажалися можновладцями, а закон та юристи інколи були прислужниками влади. Крім цього, історії відомі факти, коли права людини були проголошені, однак не дотримувалися, а то й нерідко порушувалися тими, хто повинен їх захищати. Навіть найсправедливіші закони не можуть бути застосовані автоматично. З огляду на це у вказаній сфері суспільного життя багато що залежить від виконавців, тобто тих представників держави, які повинні стояти на стороні законності та правопорядку, – правоохоронців, які зобов'язані бути прикладом дотримання та виконання моральних й правових норм.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бачинін В. А. *Філософія права: [підручник для юридичних спеціальностей вищих навч. закладів освіти]* / В. А. Бачинін, М. І. Панов. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2002. – 472 с.
2. Гилинский Я. *Девиантология : социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других “отклонений”* / Яков Гилинский ; [2-е изд., испр. и доп.]. – СПб.: Изд-во Р. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2007. – 528 с.
3. Клименко К. *Историко-философские та правові основи методології правового регулювання суспільних відносин* / К. Клименко // *Право України*. – 2007. – № 3. – С. 32–36.
4. Крупчан О. Д. *Цивільно-правовий статус людини як вищої соціальної цінності* / О. Д. Крупчан // *Вісник Академії правових наук України*. – 2009. – № 56. – С. 132–140.
5. Майданов А. С. *Методология научного творчества* / Анатолий Степанович Майданов ; [изд. 2-е]. – Москва: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2012. – 512 с.
6. Макаруч В. С. *Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник* / В. С. Макаруч. – [5-те вид., доп.]. – К.: Атіка, 2006. – 680 с.
7. Маркарян Э. С. *Глобальное моделирование, интеграция наук и системный подход* / Э. С. Маркарян // *Системные исследования: методологические проблемы. Ежегодник. 1980 – М., 1981* – С. 135–154.
8. Немов Р. С. *Психология: учебник* / Р. С. Немов. – Москва: Высшее образование, 2008. – 639 с.
9. Новиков А. М. *Введение в методологию игровой деятельности* / А. М. Новиков. – Москва: Эгвест, 2006. – 48 с.
10. Новиков А. М. *Методология научного исследования* / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – Москва: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”/URSS, 2010. – 280 с.
11. Новиков А. М. *Методология учебной деятельности* / А. М. Новиков. – Москва: Эгвес, 2005. – 176 с.
12. Новиков А. М. *Методология художественной деятельности* / А. М. Новиков. – Москва: Эгвес, 2008. – 72 с.
13. Новиков А. М. *Методология* / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – Москва: СИИ-ТЕГ, 2007. – 668 с.
14. Новиков Д. А. *Методология управления* / Д. А. Новиков. – Москва: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”/URSS, 2011. – 128 с.
15. Попов Г. Х. *Проблемы теории управления* / Гавриил Харитонович Попов. – Москва, 1970. – С. 5–6.
16. Поппер К. *Открытое общество и его враги* / Карл Поппер. – Москва, 1992. – Т. 2. – С. 255–256.
17. Сливка С. С. *Природне та надприродне право : у 3-х ч. / С. С. Сливка*. – К.: Атіка, 2005. – Ч. 1.: *Природне право: історико-філософський погляд*. – 224 с.
18. Уайтхед А. Н. *Избранные работы по*

философии / Альфред Норт Уайтхед ; [пер. с англ. общ. ред. и вступ. ст. М. А. Кисселя]. – Москва: Прогресс, 1990. – С. 321. 19. *Философский энциклопедический словарь*. – Москва: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с. 20. *Філософія права : навч.-метод. посіб.* / О. О. Бандура, В. М. Вовк, М. В. Костицький та ін. ; за заг. ред. М. В. Костицького. – К.: КНУВС, 2007. – 336 с. 21. *Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник* / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко; [5-те вид., стер.]. – К.: Знання, 2006. – 307 с. 22. *Щедровицкий Г. П. Проблемы методологии системного исследования* / Георгий Петрович Щедровицкий. – Москва, 1964. – 48 с.

REFERENCES

1. Bachynin V. A. *Filosofiya prava* [Philosophy of law] : [pidruchnyk dlya yurydychnykh spetsial'nostey vyshchykh navchal'nykh zakladiv osvity] / V. A. Bachynin, M. I. Panov. Kiev : Vydavnychyy Dim "In Yure" Publ, 2002. 472 p.
2. Gilinskij Ja. *Deviantologija : sociologija prestupnosti, narkotizma, prostitucii, samoubijstv i drugih "otklonenij"* [Deviantology: sociology of crime, drug addiction, prostitution, suicides and other "deviations"] / Jakov Gilinskij ; [2-e izd., ispr. i dop.]. SPb. : Izd-vo R. Aslanova "Juridicheskij cent Press" Publ, 2007. 528 p.
3. Klymenko K. *Istoryko-filosofs'ki ta pravovi osnovy metodolohiy I pravovoho rehulyuvannya suspil'nykh vidnosyn* [Historical, philosophical and legal bases of the methodology of legal regulation of social relations] / K. Klymenko // PravoUkrayiny. 2007. No 3. pp. 32–36.
4. Krupchan O. D. *Tsyvil'no-pravovyy status lyudyny yak vyshchoyi sotsial'noyi tsinnosti* [Civil rights and legal status as the highest social value] / O. D. Krupchan // Visnyk Akademiyyi pravovykh nauk Ukrayiny. 2009. No 56. pp. 132–140.
5. Majdanov A.S. *Metodologija nauchnogo tvorchestva* [Methodology of scientific creativity] / Anatolij Stepanovich Majdanov ; [izd. 2-e]. M. : Knizhnyj dom "LIBROKOM", 2012. 512 p.
6. Makarchuk V. S. *Zahal'na istoriya derzhavy i prava zarubizhnykh krayin* [General history of state and law of foreign countries] : navch. posibnyk / V. S. Makarchuk. [5-te vyd., dop.]. K. : Atika, 2006. 680 p.
7. MarkarjanJe. S. *Global'noe modelirovanie, integracijanauk i sistemnyj podhod* [Global modeling, integration of sciences and approach of the systems] / Je. S. Markarjan // Sistemnye issledovaniya : metodologicheskie problemy. Ezhegodnik. 1980. Moskow, 1981. pp. 135–154.
8. Nemov R. S. *Psihologija* [Psychology] : uchebnik / R. S. Nemov. Moskow : Vysshee obrazovanie Publ, 2008. 639 p.
9. Novikov A. M. *Vvedenie v metodologiju igrovoj dejatel'nosti* [Introduction to metodolog game activity] / A. M. Novikov. Moskow : Jegvest Publ, 2006. 48 p.
10. Novikov A. M. *Metodologija nauchnogo issledovaniya* [Methodology of scientific research] / A. M. Novikov, D. A. Novikov. Moskow : Knizhnyj dom "LIBROKOM"/URSS Publ, 2010. 280 p.
11. Novikov A. M. *Metodologija uchebnoj dejatel'nosti* [Methodology of educational activity] / A. M. Novikov. Moskow: Jegves Publ, 2005. 176 p.
12. Novikov A. M. *Metodologija hudozhestvennoj dejatel'nosti* [Methodology of artistic activity] / A. M. Novikov. Moskow : Jegves Publ, 2008. 72 p.
13. Novikov A. M. *Metodologija* [Methodology] / A. M. Novikov, D. A. Novikov. – Moskow: SIN-TEG Publ, 2007. 668 p.
14. Novikov D. A. *Metodologija upravlenija* [Management methodology] / D. A. Novikov. Moskow : Knizhnyj dom "LIBROKOM"/URSS Publ, 2011. 128 p.
15. Popov G. X. *Problemy teoriiu pravlenija* [Problems of management theory] / Gavriil Xaritonovich Popov. Moskow, 1970. pp. 5–6.
16. Popper K. *Otkrytoe obshhestvo i ego vragi* [Open society and Its enemies] / Karl Popper. Moskow, 1992. Vol. 2. pp. 255–256.
17. Slyvka S. S. *Pryrodne ta nadpryrodne pravo* [The natural and the supernatural right] : u 3-kh ch. / S. S. Slyvka. – K. : Atika Publ, 2005. – Ch. 1. : Pryrodne pravo : istoryko-filosofs'kyu pohlyad. 224 p.
18. Uajthed A. N. *Izbrannye raboty po filosofii* [Selected works on philosophy] / Al'fred Nort Uajthed ; [per. s angl. obshh. red. i vstup. st. M. A. Kisselja]. Moskow : Progress Publ, 1990. pp. 321.
19. *Filosofskijj enciklopedicheskij slovar'* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Moskow : Sov. Jenciklopedija Publ, 1983. 840 p.
20. *Filosofiya prava* [Legal philosophy]: navchal'no-metodychnyj posibnyk / O. O. Bandura, V. M. Vovk, M. V. Kostyts'kyj ta in. ; zazah. red. M. V. Kostyts'koho. Kiev: KNUVS Publ, 2007. 336 p.
21. Sheyko V. M. *Orhanizatsiya ta metodyka naukovy-doslidnyts'koyi diyal'nosti* [The organization and methods of research activities] : pidruchnyk / V. M. Sheyko, N. M. Kushnarenko; [5-te vyd., ster.]. Kiev : Znannya Publ, 2006. 307 p.
22. Shhedrovickij G. P. *Problemy metodologii sistemnogo issledovaniya* [Problems of methodology systems research] / Georgij Petrovich Shhedrovickij. Moskow, 1964. 48 p.

Дата надходження: 05.01.2017 р.